

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ДОЛГОРУЧЕНКО КАТЕРИНА ОЛЕГІВНА

УДК 340.156

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО
АПАРАТУ ПРОПАГАНДИ ГІТЛЕРІВСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ
НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»
(НА МАТЕРІАЛАХ СПЕЦВІДДІЛУ «ВІНЕТА»):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Боняк Валентина Олексіївна,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України

Ярмиш Олександр Назарович,

Інститут законодавства Верховної Ради України,
головний науковий співробітник;

кандидат юридичних наук, доцент

Рекотов Петро Валентинович

Запорізький національний університет,
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін.

Захист відбудеться «27» лютого 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26).

Автореферат розіслано 25 січня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розбудови України, як правової держави, інформаційна безпека стає провідною складовою у системі забезпечення національної безпеки, адже об'єктами широкомасштабних інформаційних диверсій стають не лише окремі політичні й громадські інститути, але й громадянське суспільство в цілому. Основними завданнями деструктивного інформаційного впливу ззовні є деморалізація та дезінтеграція Українського народу через дискредитацію діючої влади, провокування сепаратистських настроїв у регіонах, знищення української державності.

З метою недопущення повторення негативного вітчизняного досвіду, пов'язаного з інформаційно-психологічним протистоянням у період Другої світової війни, а також для розуміння наслідків пропагандистського впливу на суспільну свідомість і поведінку населення, виникає потреба осмислення ролі та значення діяльності спецслужб у сфері інформаційної безпеки. Насамперед, мова йде про діяльність спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини – спецвідділу «Вінета», що здійснював деструктивний інформаційний вплив на українське населення, яке перебувало в умовах окупації.

Про актуальність і перспективність цього історико-правового дослідження свідчать Указ Президента України «Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні» № 37 від 23.01.2009 р. та Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9.04. 2015 р. № 317-VIII. Дія цих правових актів дозволила залучити до наукового обігу значну кількість документів державних архівів України, з яких було знято гриф таємності, а також вперше дослідити правовий аспект наслідків впливу діяльності спеціального відділу «Вінета» на правосвідомість суспільства та юридично значущу поведінку його представників в умовах окупації.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці українських і зарубіжних учених з теорії та методології права, історії держави і права. Зокрема, це роботи В. Богуша, В. Боняк, В. Варенко, С. Гусарева, О. Данильяна, Ю. Калиновського, М. Кельмана, М. Козюбри, Л. Наливайко, В. Остроухова, В. Петрика, М. Присяжнюка, П. Рабіновича, І. Сердюка, Б. Скоморовського, М. Цвіка, О. Ярмиша й ін.

Доктринальною основою дослідження організації та діяльності спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини стали праці О. Белкова, Д. Веденеєва, Н. Волковського, О. Гончаренка, В. Гриневича, І. Дерейка, Д. Жукова та І. Ковтуна, Т. Заболотної, К. Кеворкяна, М. Ковалюка, Є. Кормілиціної, О. Лисенка, О. Іванкова, О. Окорокова, Т. Першиної,

П. Рекотова, В. Яшина й ін.

Прикладні аспекти діяльності спецвідділу «Вінета» на окупованих радянських територіях знайшли своє відображення у наукових розвідках Н. Гнасевича, О. Гогуна, О. Горелкіна, Я. Жаркова, І. Петрова, В. Остроухова, М. Шевченка, В. Яшина й ін.

За роки незалежності вітчизняні історики та правники сприяли актуалізації пошуку джерел, які уможливають історичну реконструкцію інформаційного простору в умовах окупації. Це, насамперед, дисертаційні дослідження М. Михайлюк «Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України (1941–1944 рр.)» (2006 р.), О. Салати «Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.–1944 рр.)» (2010 р.); наукові статті В. Яшина «Кадровий склад Східного відділу «Vineta»: персоналії та біографічні розвідки (до постановки проблеми)» (2019 р.), «Біографічні розвідки щодо кадрового складу Східного відділу «Vineta» Міністерства освіти та пропаганди Райху» (2019 р.).

Водночас, дотепер у вітчизняній історико-правовій доктрині відсутні фундаментальні наукові розвідки, присвячені з'ясуванню питань нормативно-правових основ організації та функціонування спецвідділу «Вінета», як складової спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини, а також впливу його діяльності на правосвідомість та юридично значущу поведінку населення окупованої території. Вказаний факт підтверджує своєчасність та суспільну важливість цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження підготовлено відповідно до: Доктрини інформаційної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 та Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 рр., визначених у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр. (затверджена загальними зборами Національної академії правових наук України 3 березня 2016 р.).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації полягає у вирішенні конкретного наукового завдання щодо з'ясування питань організації та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» та впливу діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета» на правосвідомість населення окупованої території.

Досягнення визначеної мети вимагає вирішення таких дослідницьких задач:

- визначити стан наукової розробки проблеми організації та діяльності спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна»;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- обґрунтувати вибір теоретико-методологічної основи дослідження;

- розкрити організаційно-правовий, функціональний та цільовий аспекти існування спеціального відділу «Вінета» в історичній ретроспективі;
- визначити види, форми та методи діяльності спецвідділу «Вінета» на території Рейхскомісаріату «Україна»;
- з'ясувати особливості впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правову свідомість українського населення, що проживало на окупованих територіях;
- розкрити вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на юридично значущу поведінку українського населення, що перебувало в умовах окупації;
- оцінити результативність діяльності спецвідділу «Вінета» та ефективність реалізації ним пропагандистського впливу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що склались у межах адміністративно-територіальної одиниці німецького цивільного управління Рейхскомісаріату «Україна» та суспільна свідомість, як відображення цих відносин.

Предметом дослідження є організація та діяльність спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна».

Хронологічні межі дослідження: 1941–1944 рр. – період організації та діяльності спецвідділу «Вінета» міністерства просвіти і пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна». Нижня межа визначається датою утворення спецвідділу «Вінета», як структурної одиниці спеціального апарату гітлерівської Німеччини (червень 1941 р.), та початком діяльності на території Рейхскомісаріату «Україна» (серпень 1941 р.). Верхня межа обумовлена періодом ліквідації Рейхскомісаріату «Україна» та згоранням діяльності спецвідділу «Вінета» (квітень-грудень 1944 р.).

Територія, що студіюється в роботі, охоплює терени Рейхскомісаріату «Україна» (нім. Reichskommissariat Ukraine), що складався з 6 генеральних округ (нім. Generalbezirke) – Волині та Поділля, Житомирської, Київської, Дніпропетровської та Миколаївської округ та округи Крим (частина Таврії).

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають світоглядний діалектичний, загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, що забезпечили отримання достовірних і науково обґрунтованих результатів.

Світоглядний діалектичний метод пізнання забезпечив дослідження організації та діяльності спецвідділу «Вінета» у розвитку, а також взаємозв'язку з суспільно-політичними процесами й подіями в гітлерівській Німеччині та на теренах окупованої території України у період Другої світової війни.

З-поміж загальнонаукових методів пізнання використовувались: формально-логічні методи аналізу та синтезу, за допомогою яких було

розкрито зміст понять, що складають предмет дослідження, виокремлено їх суттєві ознаки, здійснено класифікацію цих категорій, а також сформульовано проміжні та загальні висновки по темі; історичний метод – для з'ясування стану наукової розробки досліджуваної проблематики (пп.1.1); системний метод, за допомогою якого було визначено складові елементи інформаційної системи гітлерівської Німеччини у 1941-1944 рр. та зв'язки між ними (Розділ 2); структурно-функціональний метод дозволив з'ясувати особливості організації спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини і визначити місце та роль спецвідділу «Вінета», як його невід'ємного структурного елементу, а також здійснювані ним функції (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); герменевтичний метод, що забезпечив розкриття змісту залучених до наукового обігу архівних документів, які відображають результати діяльності спецвідділу «Вінета» на території України (розділи 2, 3).

Для вирішення окремих дослідницьких завдань використовувалися пізнавальні можливості спеціально-наукових методів пізнання, а саме: спеціально-юридичного, який уможливив з'ясування змісту юридичних норм, що регулювали організацію та діяльність цього відділу (розділи 2, 3), порівняльно-правового, за допомогою якого було з'ясовано спільні і відмінні риси законодавства СРСР та нацистської Німеччини з питань організації та діяльності спеціальних органів і підрозділів, що здійснювали пропагандистську діяльність у період Другої світової війни; правового моделювання, що на основі аналізу історичних документів дозволив створити теоретичну модель правосвідомості населення окупованих територій України, яке зазнало пропагандистського впливу з боку представників спецвідділу «Вінета» (пп. 3.1, 3.3.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що на основі аналізу оприлюднених джерел і вперше залучених до наукового обігу архівно-документальних матеріалів з'ясовано питання організації та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» і впливу діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета» на правосвідомість населення окупованої території.

У межах проведеного дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

уперше:

- на основі аналізу маловідомих науковому загалу архівних документів, визначено структуру та, частково, кадровий склад спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини, що функціонував на території Рейхскомісаріату «Україна»;

- обґрунтовано такі авторські концепти: спеціальний апарат пропаганди гітлерівської Німеччини, діяльність спецвідділу «Вінета», спеціальна пропагандистська діяльність спецвідділу «Вінета», інформаційно-аналітична розвідувальна діяльність спецвідділу «Вінета», спеціальна пропагандистська

операція спецвідділу «Вінета», інформаційно-аналітичний захід спецвідділу «Вінета»; вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правосвідомість;

- надано історико-правову характеристику однієї зі спеціальних пропагандистських операцій, проведених спецвідділом «Вінета» на території Рейхскомісаріату «Україна» у жовтні – грудні 1941 р., що мала суттєвий вплив на правову свідомість та поведінку українського населення;

удосконалено:

- дефініції таких понять: правова свідомість українського населення, як об'єкт впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета», морально-правовий конформізм, правовий нігілізм, перероджена правосвідомість (по відношенню до правосвідомості населення, яке перебувало в умовах окупації);

- теоретичні положення щодо уточнення періодизації організації та діяльності спецвідділу «Вінета» на території Рейхскомісаріату «Україна»;

- підхід до розуміння нормативно-правової основи організації та діяльності спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна», включно зі спецвідділом «Вінета»;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо оцінки змістовного наповнення юридичних документів, які регламентували організацію та діяльність спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна»;

- концептуальні положення щодо визначення алгоритму реалізації спеціальних інформаційних операцій та актів зовнішньої інформаційної агресії в історичній ретроспективі.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретична та практична значущість дисертаційного дослідження полягає у тому, що обґрунтовані та сформульовані у ньому висновки можуть бути використані:

- *у науково-дослідній діяльності* – для подальших історико-правових розвідок функціонування нацистського окупаційного режиму на теренах України у період Другої світової війни;

- *у сфері правотворчості* – при підготовці законодавчих актів з питань забезпечення інформаційної безпеки України;

- *в освітньому процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробленні лекційних курсів, навчальних програм із дисциплін «Історія держави і права України», «Історія держави і права», а також при розробці навчального курсу «Соціально-правові основи інформаційної безпеки» циклу дисциплін професійної та практичної підготовки майбутніх працівників Служби безпеки України.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на міжнародній та двох всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми законотворчості у світлі сучасних реформаційних

процесів» (м. Тернопіль, 15 червня 2017 р.), «Пропаганда vs контрпропаганда у медіапросторі: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Запоріжжя, 12 лютого 2018 р.), «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 17 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладені у 12-и наукових публікаціях, зокрема, 7-и статтях – у наукових фахових виданнях України, 2-х статтях – у періодичних наукових виданнях інших держав та 3-х тезах доповідей, що розміщені у збірках науково-практичних заходів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінку, з яких основного тексту – 184 сторінки, список використаних джерел налічує 395 найменувань і займає 36 сторінок, додатки викладено на 11-и сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, методологію дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1 «Історіографічні, джерелознавчі та теоретико-методологічні основи дослідження» складається з трьох підрозділів, що містять характеристику стану наукової розробки теми, джерельної бази та використаних методів дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблеми»* проаналізовано наукові праці, що торкаються досліджуваної проблематики, на основі чого виокремлено три етапи розвитку історико-правової думки про предмет дослідження, а саме:

перший, підготовчий – (після завершення Другої світової війни – до середини 1980-х рр.) – відзначається поодинокими спробами осмислення питань організації та діяльності міністерства просвіти й пропаганди Третього Рейху радянськими і зарубіжними істориками та істориками права;

другий (кінець 1980-х рр.–90-ті рр. ХХ ст.) – етап постановки вченими проблеми впливу діяльності міністерства просвіти й пропаганди гітлерівської Німеччини на свідомість населення окупованих територій;

третій (2000-і рр. – дотепер) – етап виокремлення як самостійного напрямку наукових досліджень проблеми впливу діяльності міністерства просвіти й пропаганди гітлерівської Німеччини, зокрема спецвідділу «Вінета», на правосвідомість населення окупованих територій.

Наголошено, що дотепер малодослідженими залишаються питання

організації та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна», а також впливу діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета» на правосвідомість населення окупованої території.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» здійснено аналіз опублікованих документів періоду радянсько-німецького військового протистояння, оригінальних фотодокументів фондів Федерального архіву Німеччини, а також неопублікованих маловідомих матеріалів державних архівів України, які зведено до трьох груп.

Вперше до наукового обігу було залучено неопубліковані матеріали справ державних архівів України, зокрема, матеріали слідчих справ НКВС, позасудового діловодства, оперативні матеріали правоохоронних органів, з яких знято гриф таємності.

Наголошено, що наукова цінність цих матеріалів визначається вміщеною в них інформацією, що торкається нормативно-правової основи організації та діяльності спецвідділу «Вінета», кадрового й агентурного складу, завдань і функцій підрозділу, форм і методів його діяльності, місць розташування центрів підготовки агентурного складу, суспільних настроїв, що змінювалися під впливом пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета», а також оцінки ефективності проведених спецоперацій.

У підрозділі 1.3 «Теоретико-методологічні засади дослідження» обґрунтовано вибір теоретико-методологічної основи дослідження, що зводиться до сукупності світоглядного діалектичного, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання.

Обраний інструментарій дозволяє розкрити питання організації та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» та з'ясувати вплив діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета» на правосвідомість населення окупованої території.

Наголошується, що зазначений перелік методів не вичерпує методологію дослідження і в процесі його проведення може бути доповнений іншими прийомами пізнання правової дійсності.

Розділ 2 «Особливості організації та діяльності спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Організаційно-правовий, функціональний та цільовий аспекти діяльності спеціального відділу «Вінета» проаналізовано нормативно-правові акти міністерства просвіти і пропаганди Рейху, а також документи вищих органів влади гітлерівської Німеччини на предмет з'ясування питань формування спеціального підрозділу «Вінета», його цілей, завдань та напрямків діяльності.

Встановлено, що до складу спеціального апарату пропаганди

гітлерівської Німеччини або, так званого, «Східного відділу» міністерства просвіти і пропаганди гітлерівської Німеччини входили центральне управління (нім. Abteilung Ost); відділ «Антикомінтерн» (нім. Anti-Comintern / AC); спеціальний відділ «Вінета» (нім. Vineta / e.V).

З'ясовано структуру, функції, кадровий і агентурний склад спецвідділу «Вінета», що діяв на території Рейхскомісаріату «Україна»; він складався з п'яти відділів: «I відділ» – радіопробанди; «II відділ» – пробанди у пресі; «III відділ» – агентурної роботи; «IV відділ» – «активної пробанди» (відділ з реалізації спеціальної пробандистської діяльності); «V відділ» – технічного перекладу.

Встановлено кількісний склад центрального апарату спецвідділу, який становив близько 4000 співробітників, які були поділені на 12 груп (за напрямками роботи). Штат організації на території Рейхскомісаріату «Україна» нараховував до 3000 осіб.

Охарактеризовано якісний склад спецвідділу «Вінета», який був представлений професійними кадрами з числа так званої «інтелектуальної еліти», переважно колишньої Російської імперії За національною приналежністю більшість склали німці, росіяни, українці, литовці, естонці.

З'ясовано, що діяльність спецвідділу «Вінета» на окупованих територіях Рейхскомісаріату «Україна» здійснювалась у таких напрямках: перекладацькому, професійно-підготовчому, інформаційного забезпечення, технічного забезпечення, аналітичному, маніпулятивно-психологічному (пробандистському).

Аргументовано, що спеціальна пробандистська діяльність мала на меті формування у цивільного населення території Рейхскомісаріату «Україна» пронацистської й антибільшовицької системи цінностей, поглядів, переконань і лояльних (приспосованських) настроїв, а також деморалізацію та деполітизацію місцевого населення, запобігання розгортанню Руху Опору проти встановленого режиму окупації.

У підрозділі 2.2 «Види, форми та методи діяльності спецвідділу «Вінета» визначено основні види діяльності спецвідділу «Вінета» на окупованій території Рейхскомісаріату «Україна», до яких віднесено спеціальну пробандистську діяльність та інформаційно-аналітичну розвідувальну діяльність; сформульовано визначення цих понять, а також виокремлено їх суттєві ознаки.

Обґрунтовано, що основними формами діяльності спецвідділу «Вінета» на території Райсхкомісаріату «Україна» були спеціальна пробандистська операція й інформаційно-аналітичний захід; уточнено їх дефініції.

Визначено методи діяльності досліджуваного підрозділу, які диференційовано на спеціальні методи діяльності (передусім, пробандистської) та методи інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності.

Розділ 3 «Вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на населення в умовах нацистської окупації» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правову свідомість українського населення»* уточнено поняття правова свідомість українського населення, як об'єкт впливу пропагандистської діяльності цієї організації.

Доведено, що відображенням сутнісно-змістовного аспекту впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правову свідомість українського населення стала реалізація систематичних прихованих дій інформаційно-маніпулятивного характеру, спрямованих на правосвідомість населення окупованих територій, які мали на меті формування антибільшовицьких і пронацистських поглядів та переконань.

Виявлено, що найбільш поширеними видами деформації правової свідомості українського населення окупованих територій, як результат деструктивного впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета», стали морально-правовий конформізм, правовий нігілізм та перероджена правосвідомість. Розкрито зміст цих понять по відношенню до правосвідомості населення окупованих територій.

У підрозділі 3.2 *«Вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на юридично значущу поведінку українського населення»* на основі положень сучасної теорії правової поведінки охарактеризовано юридично значущу поведінку населення окупованих територій. Як явищу правової дійсності їй притаманні такі риси: 1) обумовленість явищами і процесами правової реальності, що склалась в умовах гітлерівської окупації; 2) її врегульованість юридичними нормами; 3) свідомо-вольовий та ідейно-вмотивований характер індивідуальних і групових діянь; 4) породження нею юридичних наслідків.

За критерій правомірності/неправомірності юридично значущої поведінки суб'єктів було взято норми тогочасного радянського законодавства, хоча й воно, з погляду сучасної правової доктрини, було далеким від ідеалів гуманізму.

Відзначається, що негативний вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на юридично значущу поведінку населення окупованих територій призвів до формування поведінкових деструкцій, найбільш небезпечною з яких стала злочинна поведінка. Виявлено найбільш типові форми її прояву серед українського населення, яке перебувало в умовах гітлерівської окупації.

У підрозділі 3.3 *«Оцінка результативності діяльності спецвідділу «Вінета» та ефективності реалізації ним пропагандистського впливу»* визначено співвідношення показників реалізації цілей і завдань діяльності спецвідділу «Вінета» й ефективності його пропагандистського впливу на

населення в умовах окупації.

На основі аналізу наявних архівних джерел (агентурно-слідчі матеріали літерної справи № 200. «Об'єкт «БСНРН» і «Вінета») оцінено основні показники результативності діяльності спецвідділу «Вінета» й ефективності реалізації ним пропагандистського впливу на населення в умовах окупації.

Аргументовано, що відносний показник ефективності реалізації пропагандистського впливу на населення в умовах окупації коливався від високого до низького і був обумовлений об'єктивними й суб'єктивними факторами.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання із з'ясування питань організації та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» та впливу діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета», на правосвідомість населення окупованої території. Найбільш важливими та значущими є такі умовиводи автора:

1. Аналіз доктринальних джерел, у яких висвітлюється обрана проблематика, дає підстави для виокремлення трьох основних етапів розвитку наукової думки про предмет дослідження, а саме:

першого (підготовчого) – (після завершення Другої світової війни – до середини 1980-х рр.) – відзначається поодинокими спробами осмислення питань організації та діяльності міністерства просвіти й пропаганди Третього Рейху радянськими і зарубіжними істориками та істориками права; другого (кінець 1980-х рр.–90-ті рр. ХХ ст.) – етапу постановки вченими проблеми впливу діяльності міністерства просвіти й пропаганди гітлерівської Німеччини на свідомість населення окупованих територій; третього (2000-і рр. – до тепер) – етапу виокремлення як самостійного напрямку наукових досліджень проблеми впливу діяльності міністерства просвіти й пропаганди гітлерівської Німеччини, зокрема спецвідділу «Вінета», на правосвідомість населення окупованих територій.

2. Джерельну базу дослідження складають: 1) збірники документів, які містять законодавчі акти Третього Рейху та СРСР, а також документи публічно-правового характеру, службові звіти й офіційне листування; 2) опубліковані документи із Федерального архіву Федеративної республіки Німеччини (нім. Bundesarchiv): нормативно-правові акти міністерства просвіти і пропаганди Рейху; оперативні матеріали таємної поліції, СС, СД; розпорядження, спеціальні інструкції, звіти спецвідділу «Вінета», а також статистично-описові матеріали, офіційні періодичні видання Рейху, особові справи; 3) неопубліковані матеріалами справ державних архівів України

(матеріали слідчих справ НКВС, позасудового діловодства, оперативні матеріали органів КДБ та СБУ України, з яких знято гриф таємності).

3. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає сукупність гносеологічних принципів, підходів та методів, використання яких забезпечує отримання достовірних і науково обґрунтованих знань про предмет дослідження – організацію та функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» й впливу діяльності його підрозділу – спецвідділу «Вінета» на правосвідомість населення окупованої території.

4. На основі аналізу оперативно-розшукових, кримінальних та літерних справ Державного архіву Служби безпеки України, а також відомостей із опублікованих джерел Бундесархіву, визначено організаційно-правовий, функціональний та цільовий аспекти існування спецвідділу «Вінета» в історичній ретроспективі.

4.1. З погляду внутрішньої будови, її нормативного закріплення, кадрового й агентурного складу:

а) спеціальний апарат пропаганди гітлерівської Німеччини або, так званий, «Східний відділ» міністерства просвіти і пропаганди гітлерівської Німеччини складався з таких структурних підрозділів: центрального управління (нім. Abteilung Ost); відділу «Антикомінтерн» (нім. Anti-Comintern / AC); спеціального відділу «Вінета» (нім. Vineta / e.V).

Відповідно до директиви рейхсміністра Й. Геббельса «Про дотримання секретності під час ведення пропаганди» та наказу генерального референта «Східного відділу» Е. Тауберта «Про призначення на посаду директора спецвідділу «Вінета» Х. Курца» з червня-серпня 1941 р. спеціальний відділ «Вінета» став єдиним представником спеціального апарату пропаганди міністерства просвіти і пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна». Офіційним друкованим виданням спецвідділу став бюлетень «Vertrauliche «Ostinformation «Vineta»»;

б) в організаційному плані центральний апарат спецвідділу «Вінета» (м. Берлін) зазнавав змін. Станом на 1943 р. мав у своєму складі такі підрозділи (згідно з оригіналом – «відділи»): адміністративний відділ; технічний відділ (або штаб перекладу); бюро Цербста (відділ фотомонтажу); бюро Бакхауза (відділ друку); аналітичний відділ; Бюро Хельмана (або відділ активної пропаганди); відділ пропаганди та преси; відділ радіопропаганди, так званий таємний відділ «Бюро Альбрехта»; відділ радіопрослуховування, так звана «апаратна»; відділ архівів;

в) філіал спецвідділу «Вінета», що діяв на території Рейхскомісаріату «Україна», об'єднував у собі п'ять відділів: «I відділ» – радіопропаганди; «II відділ» – пропаганди у пресі; «III відділ» – агентурної роботи; «IV відділ» – «активної пропаганди» (відділ з реалізації спеціальної пропагандистської діяльності); «V відділ» – технічного перекладу.

Встановлено, що протягом усього періоду окупації, на території Рейхскомісаріату «Україна» перебувало 8 агентурних груп спецвідділу «Вінета», які діяли під оперативними назвами: «Уманський», «Рудін», «Овод», «Скіталов», «Віленська», «Каменщик», «Чарська», «Алая»;

г) щодо кількісного складу, то центральний апарат спецвідділу становив близько 4000 співробітників, поділених на 12 груп відповідно до напрямів роботи. За свідченнями колишніх співробітників спецвідділу «Вінета», що діяли на окупованих українських територіях, штат організації нараховував до 3000 осіб; щодо якісного складу цього спецвідділу, то в його центральному апараті переважали високопрофесійні кадри – політичні діячі, пропагандисти, журналісти тощо. За національною приналежністю більшість склали німці, росіяни, українці, литовці, естонці. Апарат українського філіалу був представлений професійними кадрами з числа так званої «інтелектуальної еліти». За національною ознакою переважали українці.

4.2. З погляду здійснюваних функцій та мети:

а) діяльність спецвідділу «Вінета» на окупованих територіях Рейхскомісаріату «Україна» здійснювалась у таких напрямках: перекладацькому, що полягав у забезпеченні якісного технічного перекладу розвідматеріалів; професійно-підготовчому, що зводився до підготовки агентів-пропагандистів для конспіративної роботи в тилу противника; інформаційного забезпечення, що передбачав виготовлення тексту пропагандистських матеріалів і їх поширення на окупованих радянських територіях; технічного забезпечення, що полягав у налагодженні функціонування радіовузлів на східних окупованих територіях, так званих таємних «чорних радіостанцій»; аналітичному, що передбачав систематизацію, аналіз та оцінку отриманої інформації; комунікаційному, що полягав у становленні та підтриманні зв'язків із місцевим населенням окупованих територій; маніпулятивно-психологічному, що характеризувався здійсненням негативного або, навіть, деструктивного впливу на правосвідомість населення цих територій;

б) реалізація комплексу спеціальних пропагандистських, інформаційно-аналітичних та агентурно-розвідувальних дій спецвідділу «Вінета» мала на меті формування у цивільного населення пронацистської й антибільшовицької системи цінностей, поглядів, переконань і лояльних (приспосованих) настроїв, а також деморалізацію та деполітизацію місцевого населення, запобігання розгортанню Руху Опору проти встановленого режиму окупації.

5.1. Основними видами діяльності спецвідділу «Вінета» на окупованій території Рейхскомісаріату «Україна» були спеціальна пропагандистська діяльність та інформаційно-аналітична розвідувальна діяльність.

Під поняттям «спеціальна пропагандистська діяльність спецвідділу «Вінета» пропонується розуміти вид діяльності, що передбачав проведення таємних і прихованих інформаційно-психологічних, зокрема, маніпулятивних

дій негативного, а подекуди, і деструктивного характеру, відносно цивільного населення Рейхскомісаріату «Україна» з метою знецінення радянсько-більшовицьких ідей, підриву й ослаблення морально-психологічного стану окупованого населення, а також провокування ідейно вмотивованих осіб до вчинення протиправних дій заради підриву або руйнування суспільно-політичного устрою Радянського Союзу.

Інформаційно-аналітична розвідувальна діяльність спецвідділу «Вінета» являє собою вид діяльності, що передбачав поєднання збору, верифікації, систематизації й аналітичної обробки цільової інформації, здобутої працівниками переважно шляхом розвідувальної агентурної роботи, радіопрослуховування, а також контент-аналізу відкритих джерел інформації з метою подальшого використання здобутих відомостей для реалізації пропагандистського впливу на окуповане населення Рейхскомісаріату «Україна».

5.2. Основними формами діяльності спецвідділу «Вінета» на території Райсхкомісаріату «Україна» стали спеціальна пропагандистська операція й інформаційно-аналітичний захід.

Під поняттям «спеціальна пропагандистська операція спецвідділу «Вінета» пропонується розуміти сукупність спланованих ідеологічно-маніпулятивних (або інформаційно-психологічних) та агентурних дій, спрямованих на цивільне населення окупованих українських територій, з метою досягнення стратегічних і оперативних цілей спеціальної пропагандистської діяльності.

Інформаційно-аналітичний захід спецвідділу «Вінета» – це комплекс інформаційно-аналітичних дій із технічної обробки розрізнених даних, оцінки, перевірки (верифікації) й аналізу інформації («очищення» її від «шуму») з метою подальшого використання отриманих результатів у спеціальній пропагандистській діяльності.

5.3 Для впливу на правосвідомість населення окупованих територій України працівниками спецвідділу «Вінета» використовувалися такі види методів: а) спеціальні методи діяльності (передусім, пропагандистської): пропагування й агітації, психологічного тиску, дезінформації, розповсюдження чуток, маніпулювання свідомістю (фрагментації та «створення фактів», «міфотворення», «маніпулювання семантичною структурою висловлювань»); б) інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності, зокрема, методи збору та верифікації інформації, контент-аналізу відкритих джерел інформації та пропагандистської розвідки.

6.1. Правова свідомість українського населення, як об'єкт впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета», являє собою ідейне, психоемоційне та діяльнісне (поведінкове) вираження статичних (юридичні норми, правові інститути, правові принципи) і динамічних (правові ідеї, юридична діяльність, правовідносини) явищ та процесів правової дійсності,

що сформувалась у специфічних умовах нацистського окупаційного режиму на території Рейхскомісаріату «Україна».

6.2. Відображенням сутнісно-змістовного аспекту впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правову свідомість українського населення стала реалізація систематичних прихованих дій інформаційно-маніпулятивного характеру, спрямованих на правосвідомість населення окупованих територій, які мали на меті формування антибільшовицьких і пронацистських поглядів та переконань.

6.3. Найбільш поширеними видами деформації правової свідомості українського населення окупованих територій, як результат деструктивного впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета», стали морально-правовий конформізм, правовий нігілізм та перероджена правосвідомість.

6.4. Зміст поняття морально-правовий конформізм по відношенню до правосвідомості населення окупованих територій розкриває таке судження про вказане явище правової дійсності: це найбільш поширений серед окупованого населення вид деформованої правосвідомості, як результат інформаційних маніпуляцій з боку пропагандистів; їй притаманні ідеї соціальної пасивності та безсилля, морального, політичного й юридичного пристосовництва до неправового життя в умовах окупації, а також знецінення ідей демократії, самостійного державного будівництва і права української нації на самовизначення.

6.5. Під правовим нігілізмом, як видом деформації правосвідомості населення окупованих територій України, запропоновано розуміти усвідомлене ігнорування або заперечення окремою частиною населення соціальної значущості принципів права і норм закону, переважно радянського, підміна законності ідеологічною (пронацистською) або прагматичною доцільністю, зневіра та розчарування у цінності соціалістичної держави, розуміння диктатури окупанта та терору як виключно легальних і дієвих способів здійснення влади в умовах війни. Пропагандистська діяльність спецвідділу «Вінета» в умовах нацистської окупації лише активізувала процес негативізації суспільних уявлень, почуттів, настроїв, переживань, що виявилось у небажанні певної частини населення чинити опір окупантам чи відкритій підтримці їх злочинних дій.

6.6. Під переродженою правосвідомістю населення окупованих територій України розуміється найтяжчий її вид, якому притаманний максимальний ступінь викривлення ідеалів і цінностей радянського суспільства, свідченням чого є свідоме вчинення умисних злочинів проти життя і здоров'я людей, особливо тих, які чинили супротив окупаційному режиму. Під впливом спеціальних пропагандистських, аналітично-розвідувальних та агентурних дій спецвідділу «Вінета» у носіїв «переродженої» правосвідомості були сформовані аморальні погляди та переконання, злочинні ідейно вмотивовані наміри та готовність до співпраці з

окупантом у формі злочинної колаборації.

7. Негативний характер впливу пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на юридично значущу поведінку населення окупованих територій призвів до формування поведінкових деструкцій, найбільш небезпечною з яких стала злочинна поведінка. Типовими формами її прояву серед українського населення в умовах нацистської окупації були: несення служби українців в органах цивільного управління Рейхскомісаріату «Україна»; пропагандистська, розвідувальна та диверсійна діяльність добровольців із місцевого населення в інтересах окупантів; злочинна участь осіб із місцевого населення у нацистських збройних формуваннях; злочинна участь осіб із місцевого населення у карально-репресивних заходах нацистських окупантів; несення служби у допоміжній українській поліції (інша назва – «Україніше поліцай»); грабежі, які виправдовувались та заохочувались окупантами у разі наявності антисемітських та антибільшовицьких ідейних переконань; добровільне виконання охоронних функцій при місцевих комендатурах; вчинення окремими особами доносів, наклепів з метою вислужництва перед окупаційною владою чи задоволення власних інтересів; викриття та здача у відповідні органи так званих «ворогів режиму» – комуністів чи українських націоналістів та ін.

8.1. Співвідношення показників реалізації цілей і завдань діяльності спецвідділу «Вінета» й ефективності його пропагандистського впливу на населення в умовах окупації, виражається в таких судженнях автора: а) при високій результативності діяльності, спецвідділ «Вінета» мав відносно низькі кількісні й якісні показники ефективності деструктивного впливу на правосвідомість та юридично значущу поведінку населення окупованих територій; б) показники результативності діяльності спецвідділу «Вінета» й ефективності впливу на населення окупованих територій мали виражений вектор до зниження вже після другого року людиноненависницьких умов нацистської окупації.

Зокрема: протягом серпня 1941 – жовтня 1943 р. в межах окупованої території організовано розгалужену систему спеціального апарату пропаганди; проведено аналітично-розвідувальну діяльність та спеціальні пропагандистські операції, переважно, засобами радіо та окупаційної періодичної преси; організовано прослуховування радіопередач на окупованих східних територіях, зокрема території Рейхскомісаріату «Україна»; залучено до реалізації відкритої пропагандистської діяльності та агентурної роботи незначну, але ідейно вмотивовану інтелектуальну частину місцевого населення; організовано відбір кадрів для навчання у спеціальних школах для пропагандистів (здебільшого на базі пропагандистських шкіл у м. Вустрау та Дабендорфі); протягом листопада 1943 – грудня 1944 р. – залучено до берлінського апарату спецвідділу «Вінета» колишніх комісарів Червоної Армії та членів ВКП (б); евакуйовано кадрово-агентурний склад спецвідділу

«Вінета» з території Рейхскомісаріату «Україна» та продовжено аналітичну діяльність у м. Кенігсберг; налагоджено функціонування пропагандистсько-розвідувальних шкіл «Вінета-РОА» на території західної Німеччини; проведено спеціальну радіопропаганду через радіовузли Берліну, що здебільшого були зорієнтовані на німецьку аудиторію.

8.2. Показник ефективності реалізації пропагандистського впливу на населення в умовах окупації залежав від об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних віднесено такі: загальне військове становище воюючих держав на Східному фронті й умови окупації, в яких перебувало цивільне населення у конкретний період; рівень матеріального-технічного й фінансового забезпечення діяльності спецвідділу «Вінета»; дефіцит кваліфікованих кадрів під час другого періоду окупації.

До суб'єктивних факторів належали такі: рівень професійної підготовки агентів; якість інформаційного продукту; правильність і своєчасність вибору та використання пропагандистами методів і форм маніпулювання суспільною свідомістю; зміни «образу» окупанта в суспільних настроях місцевого населення; психологічні, ментальні, соціальні та культурні особливості сприйняття українським населенням нацистської пропаганди;

У цілому, відносний показник ефективності реалізації пропагандистського впливу на населення в умовах окупації варіювався від високого – при максимальній кількості осіб, які йшли на ідейно-вмотивоване співробітництво з гітлерівськими окупантами та брали участь у каральних заходах, до низького – при мінімальній кількості осіб з-поміж місцевого населення, які продовжували співпрацю з окупантом при масовому розгортанні антигітлерівського Руху Опору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Долгорученко Е. Нацистская антисемитская пропаганда: механизм психологического манипулирования массовым сознанием. *Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Science*. 2013. Vol. 6. P. 28-31.
2. Долгорученко К. Нацистська антисемітська пропаганда на території «Генерального округу Дніпропетровськ»: історіографічний огляд. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія»*. 2013. Вип. 47. С. 193-200.
3. Долгорученко К. Організація служби Імперського міністерства

народної просвіти і пропаганди «Вінета» на території Райхскомісаріату «Україна». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 91-97.

4. Долгорученко К. Вплив нацистської пропаганди на правосвідомість українців в умовах окупації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 82-89.

5. Долгорученко К. Нормативно-правова основа організації та діяльності Східного відділу міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих радянських територіях. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1(62). С. 21-31.

6. Долгорученко К. Завдання та методи таємної діяльності спеціального відділу «Вінета» міністерства просвіти і пропаганди Райху в умовах окупації українських територій (історико-правовий аспект). *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. Науковий вісник Служби безпеки України*. 2018. №2 (11). С. 22-29.

7. Dolgoruchenko K. The essence of analytical intelligence as a kind of activity of the special department of "Vineta" of the Reich Ministry of education and propaganda. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2018. Special Issue № 2 (92). P. 92-95.

8. Долгорученко К. Вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правову поведінку українців в умовах нацистської окупації. *Visegrad Journal on Human Rights*. Dec., 2018. P. 69-74.

9. Долгорученко К. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Юридичний вісник*. 2019. № 3-4. С. 161-166.

10. Долгорученко К. Нациська пропаганда як фактор кризи правосвідомості українського населення в умовах окупації (1941-1944 рр.). *Проблеми законотворчості у світлі сучасних реформаційних процесів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 15 черв. 2017 р.)*.

Тернопіль : Терноп. НПУ, 2017. С. 18-21.

11. Долгорученко К. Вплив діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на формування правосвідомості населення в умовах окупації. *Пропаганда vs контрпропаганда у медіапросторі: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12 лют. 2018 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 22-28.

12. Долгорученко К. Інформаційно-аналітична розвідка як вид діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 17 трав. 2018 р.)*. Кривий Ріг : Донецьк. юрид. ін-ту МВС України, 2018. С. 24-30.

АНОТАЦІЯ

Долгорученко К. О. Організація та діяльність спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» (на матеріалах спецвідділу «Вінета»): історико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації розкрито особливості організації та основні аспекти діяльності спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини.

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми та репрезентативності джерельної бази дослідження. Сформульовано низку теоретичних положень щодо проблем функціонування спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на теренах Рейхсклісаріату «Україна».

У дисертації розкрито сутність та особливості організаційно-правового, функціонального та цільового аспектів діяльності спеціального відділу «Вінета» міністерства просвіти і пропаганди гітлерівської Німеччини; визначено та класифіковано види, форми та методи діяльності спецвідділу «Вінета» на території Рейхскомісаріату «Україна».

Охарактеризовано особливості реалізації спеціальної пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» та її впливу на правосвідомість та юридичнозначущу поведінку населення, що перебувало в умовах окупації.

З'ясовано співвідношення показників реалізації цілей і завдань

діяльності спецвідділу «Вінета» й ефективності його пропагандистського впливу на населення в умовах окупації.

Ключові слова: спеціальний апарат пропаганди гітлерівської Німеччини, діяльність спеціального відділу «Вінета», спеціальна пропагандистська діяльність, інформаційно-аналітична розвідувальна діяльність, правова свідомість населення окупованих територій, вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на правосвідомість, морально-правовий конформізм, правовий нігілізм, перероджена правосвідомість, вплив пропагандистської діяльності спецвідділу «Вінета» на юридично значущу поведінку, злочинна поведінка населення окупованих територій.

SUMMARY

Dolhoruchenko K. O. Organization and activity of a propaganda special apparatus of Hitler's Germany on the territory of the Reich Commissariat "Ukraine" (on the materials of the special department "Vineta"): historical and legal research. – *The qualifying scientific work printed as manuscript.*

The thesis is for candidate's degree of Law in the field 12.00.01 – Theory and History of State and the Law; History of Political and Legal Doctrines. – The Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

This historical and legal study provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem of clarifying the organization and functioning of a propaganda special apparatus of Hitler's Germany on the territory of the Reich Commissariat "Ukraine" and the impact of its unit - the special department "Vineta" on the legal consciousness of the occupied territory.

Based on the analysis of scientific works and for the first time involved in the scientific circulation of archival materials concerning the researched problems, three main stages of development of historical and legal thought about the subject of research have been singled out, namely: First, preparatory - (after the end of the Second World War - until the mid-1980s) - is marked by separate attempts to comprehend the organization and activities of the Ministry of Education and Propaganda of the Third Reich by Soviet and foreign historians and historians of law; Second (late 1980s – 90s) – the stage of posing by scientists the problem of the influence of the Ministry of Education and propaganda of Hitler's Germany on the population's consciousness of the occupied territories; Third (2000s - present) - a stage of separation as an independent area of research on the influence of the Ministry of Education and Propaganda of Hitler's Germany, in particular the special department "Vineta", on the legal consciousness of the occupied territories' population.

The author has proved that the main activities of the special unit "Vineta" in

the occupied territory of the Reich Commissariat "Ukraine" were special propaganda and information-analytical intelligence ones. The author's definition of these concepts has been formulated.

The author has clarified the relationship between the indicators of implementation of the goals and objectives of the special department "Vineta" and the effectiveness of its advocacy impact on the population under occupation, which is expressed in the following judgments of the author: a) with high efficiency, indicators of the effectiveness of the destructive impact on legal awareness and legally significant behavior of the population of the occupied territories; b) indicators of the effectiveness of the special department "Vineta and the effectiveness of the impact on the population of the occupied territories had a highlighted vector to reduce after the second year of misanthropic conditions of Nazi occupation.

It has been established that the indicator of the effectiveness of the implementation of propaganda influence on the population during the occupation depended on objective and subjective factors. The objective ones include the following: the general military situation of the belligerent states on the Eastern Front and the conditions of occupation in which the civilian population was in a particular period; the level of logistic and financial support of the special department "Vignette"; shortage of qualified personnel during the second period of occupation.

Subjective factors included the following: the level of training of agents; information product quality; correctness and timeliness of propagandists' choice and use of methods and forms of manipulation of public consciousness; changes in the occupier's "image" in the public mood of the local population; psychological, mental, social and cultural features by the Ukrainian population's perception of Nazi propaganda.

The author has proved that the relative efficiency of propaganda influence on the population under occupation varied from high - with the maximum number of people who went to the ideologically motivated collaboration with the Nazi occupiers and participated in punitive measures, to low - with a minimum number of people among local population, who continued to collaborate with the occupier during the mass deployment of the anti-Hitler Resistance Movement.

Keywords: *special apparatus of propaganda of Hitler's Germany, activity of special department "Vineta", special propaganda activity, information-analytical intelligence activity, population's legal consciousness of the occupied territories, influence of propaganda activity of special department "Vineta" on legal consciousness, moral and legal conformism, moral and legal conformism, reborn legal consciousness, influence of propaganda activities by the special department "Vineta" on legally significant behavior, criminal behavior of the population of the occupied territories.*